

Rådhuset i Falkenberg.

För texten svarar arkitekt SAR Rolf Ahlberg.

Om man på en karta över Falkenbergs innerstad skulle ringa in stadens innersta framstår det som naturligt att sätta passarens spets vid Rådhusets entré – här är stadens hjärtpunkt.

På torget framför rådhuset och det märkliga stadshuset råder en tät stadsstämning. Vi möter här staden i vardag och fest. Tristess och glädje. Bleka kinder och snöglopp. Solbränna och badväder. Torghandel och färgfyrverkeri. Mässingsmusik och sång. Prisutdelningar och luciakröning. Politiska möten och protestdemonstrationer. Förvaltningstyngd och krogliv. En charmfull liten värld, som lyckats värja sig mot bilismens erövringståg.

Torget tillkom 1760 i samband med att ett nytt rådhus uppfördes här, på vad som då kallades ”Tolfvers plats”. Troligen uppmuntrad av *experienterna* vid byggandet av den nästan färdigställda Tullbron ansåg man att staden ytterligare borde förskönas med ett nytt torg. Från stadens livliga huvudgata, Storgatan, skulle torget också breda ut sig som en vördnadsbjudande förplats inför denna nya *importante* manifestation av lag och ordning, som dock var en för nutida ögon oansenlig liten byggnad i en våning med timrade väggar och tegeltak. Och ett äldre rådhus vid torget intill S:t Laurentii-kyrkan fick därefter ikläda sig den blygsamma rollen som stadens fattighus.

Åren gick, och knappt 60 år senare uppges t ex att prosten Bexell sagt, att rådhuset var ”på en gång för litet, gammalt och förfallet”. Omdömet speglar säkert den allmänna meningen. Ty den 8 juni 1825 beslöt borgerskapet på allmän rådstuga, med tillstyrkan av magistraten och de äldste, om ett nybygge vid ”Nya Torget” som platsen då benämndes.

Handlingarna jämte protokollsutdrag sändes sedan till Kungl Maj:ts befallningshavande i Hallands län och därifrån med tillstyrkan till Kungl Maj:t, som remitterade ärendet till Överintendentsämbetet (den myndighet som hade att vaka över de offentliga byggnadernas arkitektoniska kvaliteter).

Arkitekt J W Gerss ändrade fasaderna mot en mer pregnant ny klassicism – den enda accepterade stilen i officiella sammanhang efter Gustav III:s italienska resa 1783-84. Portalen mot torget gavs t ex ”ett mera konstnärligt och tilltalande utseende” med en fronton. Ett annat exempel är de större fönstren i övre våningen, vilka kan ses som prov på stildrag med klassiska förebilder.

På en allmän rådstuga drygt ett halvår senare, den 22 februari 1826, förklarade såväl magistraten som de äldste, att detta ändrade förslag var ”till fullkomligt nöje” och det antogs för utförande. Redan samma månad kunde byggnadsarbetet påbörjas under ledning av murmäster Lars Bjufbeck. Teglet levererades från Hertings tegelbruk av Hans Svensson.

För sin tid och för en liten stad som Falkenberg blev det en magnifik och monumental byggnad – något att stolt visa upp för omvärlden, som inte sällan var *tout impressé*. Dock saknades då ett för våra ögon väsentligt inslag, nämligen klockan i den väl proportionerade takkupan. Den klockan tillkom först 1878.

Rådhuset har under sin ”levnad” kopplats till många användningsområden med mycket varierande arbetsformer. Redan från början inrymdes här flera olika verksamheter. Rådhusrätt och arrestlokaler samsades med skola, lärarbostad och festlokaler. Därtill kom ett förrådsrum för stadens brandredskap och stadens våg med tillhörande vikter.

Men låt oss för en stund lämna vardagen och gå in i historien. Vi öppnar porten mot torget och det första rum vi kommer in i är en hall med trappa upp till andra våningen. Till vänster om trapphallen har vi skolsalen, som biskopen vid en visitation fann vara ljus och *comfortable*. Innanför den hittar vi två små rum och ett kök – sammanlagt endast 46 kvm, därav 6 kvm för skafferi och bakugn. Här huserar skolans lärare/rektorer. Trångboddheten är upphov till återkommande dispyter mellan hyresgäst och stadens styrelse. Men vi vet också att någon gång på 1850-talet ve knade de makthavande och låter dela upp skolsalen i två rum, varav det ena adderas till bostaden (familjen består då av rektor med hustru och fem barn jämte två pigor).

Avskild från annan verksamhet och med egen entré i den gavel, som numera har Stadshuskuben som närmaste granne, hittar vi sedan det sk spruthuset och vågboden. Intill detta, och också med egen ingång i samma gavel, stöter vi på två små mörka nakna rum, som utgör stadens fängelse. De som i våra dagar passerar huset på Nygatan kan på fasaden se några små fönsteröppningar, vilka är minnen av cellerna.

Men låt oss gå ut igen och återvända till huvudentrén och entréhallen. Vi går uppför den värdiga stentrappan, som Överintendentsämbetet krävde istället för den enklare trätrappa, som mästern Bjufbeck föreslagit. Häruppe ovanför skolsalen träder vi in i rådhusrättens sessionssal – husets tyngdpunkt. Skoldisciplinen gör, att man inte behöver befara, att skolan skall störa domstolens förordningsvärda verksamhet. Domarens ekande klubbslag kan däremot vara till nytta och varnagel för det uppväxande släktet. Innanför sessionssalen finner vi sedan två små rum – det ena för arkiv och det andra för parternas överläggningar och väntan vid en rättegång. Bredvid dem och i trapphallens förlängning passerar vi ett rum som kallas ”gula rummet” eller ”therummet”. Det hänger ihop med den s k ”solennitetsalen”, stadens festsal och byggnadens största rum. Här kan borgerskapet *amusera sig* vid charmanta fester och baler, där man turas om i kadriljen till toner av Strauss och Offenbach.

Det inte sällan glättiga användningssättet kommer dock att abrupt förbytas mot det mer allvarsmättade, då stadsfullmäktige år 1901 flyttar över till salen.

Rådhusrätten.

Redan på medeltiden hade en stad med egen jurisdiktion en domstol. Enligt 1734 års lag, som alltså gällde då det första rådhuset vid Rådhusorget uppfördes, bestod rådhusrätterna av borgmästaren jämte rådmän. Rådmännen valdes på allmän rådstuga och fick sina fullmakter av landshövdingen, medan borgmästaren utnämndes av konungen.

Det finns en del falkenbergiska tidsbilder i domstolens annaler. Ett exempel är en förhandling, då rådhusrätten rannsokade ett tiotal drängar och gesäller, som gjort sig skyldiga till ”dryckenskap, dobbel och spel”. De anklagades försvar är dokumenterat. Huvudargumentet är i sin realitet ganska gripande: ”Varken vi eller andra av stadens tjänstehjon har några eldstäder i våra kamrar och vi är därför nödsakade att besöka krogen”.

År 1938 fördes Falkenbergs rådhusrätt in under landsrätt och lades under Årstads och Faurås häradsrätt. Och därmed var rådhusets domstolsepok efter mer än ett sekel slut.

Kommunalborgmästare och stadskansli övertog då rättens lokaler och verkade här till 1960 då det nya stadshuset stod färdigt.

Skolan.

I det då danska Falkenberg fanns redan på 1500-talet en s k latinskola. Undervisningen var genomgående av religiös natur med en viss tyngdpunkt lagd vid latinstudier. Fyra år efter freden i Brömsebro år 1645, trädde emellertid en svensk skolordning i kraft. Den gamla latinskolan ersattes med den s k trivialskolan. Även i denna var latinet något av ett huvudämne. Trivialskolan var fyraårig och för inträde fordrades läskunnighet som grund. Skolformen kan ses som en föregångare till realskolan.

I Falkenberg fanns i början av 1800-talet en skola som motsvarade de lägsta klasserna i trivialskolan. Skolor av det slaget benämndes pedagogier och hade bara en lärare, vilken också var skolans rektor. Det var Pedagogien, som skolan kallades, som flyttade in i det nybyggda rådhuset vid det nya torget. Som mest hade skolan 30 elever, men efter 1829 reducerades antalet till mellan 15 och 6.

Falkenbergs-pedagogien upphörde sedermera och ersattes 1893 av en elementarskola med både pojkar och flickor. Denna lämnade dock rådhuset så snart som 1898. Under en övergångsperiod hyrde man emellertid den gamla skolsalen för tillfälligt bruk fram till 1906. Därefter var rådhusets användning för skoländamål slut efter 80 år och ett betydelsefullt skede i husets historia tillända.

Brandkåren.

Under 1800-talets första hälft bestod Falkenbergs centrala delar mestadels av låga trähus. Begränsade bränder var här liksom i landets övriga städer mycket vanliga. All uppvärmning och belysning skedde ju med mer eller mindre öppen låga.

Natten den 27 januari 1841 hände något förfärligt: det blåste kraftigt, och vid tvåtiden slog plötsligt lågorna upp i ett hus vid Rådhusorget. Situationen förvärrades av en ”krutexplosion” i närheten.

Elden spreds snabbt av de häftiga vindstötarna, och i flammorna från vad som var en av stadens mest förödande eldsvådor lades kvarteren runt torget i aska. Allt som allt 17 gårdar och 24 hushåll.

Den dramatiska händelsen hade till följd att torget kom att utvidgas och att stadens styrande beslutade att bygga ett nytt spruthus och att skaffa modernare eldsläckningsutrustning. Den nya brandboden, som var av trä, uppfördes vid rådhusets södra gavel redan året därpå. Tyvärr endast tio alnar från rådhuset, vilket olyckligt invercade på dagsljuset i skolsalen.

Polisen.

En för ordningsmakten särskilt dyr och besvärlig figur var August Kindberg. Enligt stadsfullmäktiges protokoll för år 1876 kan man utläsa det förvånansvärda beslutet, att anslå en summa av 50 kr till extra vakthållning de nätter August Kindberg förvarades i stadshäktet. Uppenbarligen kunde det gå livligt till i de små cellerna, vilket också utökningen av antalet ”polisbetjenter” under 1870-talet vittnar om.

År 1881 fann emellertid de styrande, att vågboden intill ”finkan” inte användes och därför skulle kunna delas i ”tvenne rum, det ena att begagnas till polisvaktkontor och det andra till förvaring af sådana personer om hvilka polismakten bör taga vård”. Hur de gamla cellerna användes då är oklart. Men det är inte svårt att föreställa sig att de var en kär tillflykt för *Bacchi* ”busar” och kanske också för en eller annan *nymfett* undan kyla och mörker.

Så sent som 1965 kunde ordningsmakten ta över hela rådhuset, för att 1971 flytta över till det nyuppförda polishuset vid Arvidstorpsvägen.

Andra användningsätt.

Stadsfullmäktige övertog 1901 festsalen 1 tr upp i gaveln mot dagens stadshuskub. År 1948, alldeles efter kriget, fann fullmäktige det dock vara bättre att flytta sina sammanträden till Grand Hotell, som då övertagit det gamla stadshotellets roll i det sociala livet.

Solennitetsalen – fullmäktiges sessionssal – hade redan från 1946 fått låta nöja sig med en mer alldaglig funktion som häradsarkivarekontor.

Efter det att polisen lämnat huset kom stadsarkitektkontoret med alla sina kartor, planer, ritbord och arkiv m m och tog byggnaden i besittning. Kontoret kom sedan att verka här under en period av knappt 30 år - i en tid då den kommunala byråkratin i landet växte rekordartat.

År 2001 fick byggnaden på nytt visa prov på sin virtuosa talang för ”multi-purpose”. Kommunens kultur- och fritidskontor flyttade då in, medan det nybildade stadsbyggnadskontoret integrerades i stadshuskollektivet.

En ny era i husets historia har tagit sin början!

Byggnaden.

Det återstår att berätta något om vad som skett med själva byggnaden – byggnadskroppen. Exempelvis att omfattande reparationsarbeten genomfördes 1872-74, då bl a nya kakelugnar tillkom. Huset målades då också utvändigt i en grå kulör.

En tid efter det att skolan lämnat huset och administrationen övertagit lokaliteterna började man finna rådhuset för litet. T o m förslag om rivning för att ge plats åt något större förekom faktiskt. Mera seriöst diskuterades dock en till- och ombyggnad under tiden som huset grundligen reparerades. Först 1913 beslutade man att bygga till det trapphus med källare som vi idag ser mot Nygatan. I samband med tillbyggnaden revs bl a trappan i entréhallen och ovanför blev plats för ett kontorsrum för borgmästaren. Den senaste förändringen skedde 2001 i samband med att kultur- och fritidskontoret flyttade in i huset. Då tillkom bl a en handikappramp vid den restaurerade entrén på gaveln mot Kuben. Huset har också målats om och ögat möter numera en ljus nästan vit volym, helt utan förkonstling och prålighet. Något motsägelsefullt kanske, men idag kan vi tycka oss stå inför ett orubbligt arkitektoniskt faktum – ”permanenza & significato”.

Källor:

Falkenbergs rådhus av Hans Bergfast i skriften ”Falkenberg – staden som hembygd”,
Falkenbergs Pedagogi av Erik Walerius samt boken *Falkenbergbilder – Linus Almqvist*.